

Elekes Ferenc

A kidobott dáma

(Képek között ténferegve)

2012

TARTALOM

*Cseke Gábor: Ténfergő éji séta / Elekes Ferenc képes
könyvének lapozgatása után /*

*

A kidobott dáma

Ez az Abrudan

Kacziány

A modellek elálmosodnak

Nem rendes ház falára való

Itt járt Mágori...

A föld arca

Kikötő

Közömbös úr

Háromlábú fejőszéken, Beverly Hillsben

Miből lesz a cserebogár

Festhette volna Ziffer is

Mese

A cseresznye színe

Itatás

Itthon hiába nyújtózkodott

Timár János

Csángó madonna

Csikós, csíkos

Féltették

Egy szomorú tekintet

Vasárnap

Csavargó

Velence
Gyergyó
Hajnalodik
Francois
Arab
Kényszer
Siklódy
Rongyos madár
Aki megette saját csendéleteit
Lopni való
A boldog szobrász

Szerkesztette: Cseke Gábor

Ténfergő éji séta

Elekes Ferenc képes könyvének lapozgatása után

Setétlő éji órán a hold szépen süttött
s a toronyóra lustán tizenkettőt ütött,
szellemek ideje ez, oly furcsán süttött a hold
lelakatoltan szunnyadt valamennyi bolt
szemem felpattant – talán le se csukódott?
csak méregettem a fentről tündöklő égi foltot
mintha először látnám araszolt a falon
a kandi fény-nyalábban csakis azt láthatom
amire ő kíváncsi amerre útja tart
akár a hömpölygő folyóé, s magam voltam a part.

Végigpásztáztunk együtt minden zeget-zugot
ő volt itt a vendég nekem a gazdaszerep jutott
a fény nyomát követve ahogy egy holdkóros halad
nem láttam egyebet csak mindenütt falat
és rajta sok-sok képet mely az esti lapozgatás során
szemem elé került most itt volt mindahány
szépségükkel betelni sehogy se tudtam én
amíg a hold hanyatlott s szürke hajnali fény
szüremlett a szobába hol ma is tűnődve várom
hogyan kiderül egyszer: valóság volt vagy álom
ténfergő éji sétám annyi szépség között
amit e könyv elem tárt mikor a hold süttött

Cseke Gábor

A kidobott dáma

Ezt a szigorú, úri nőt egy szép napon kidobták. Ezt a szigorú, úri nőt, mármint a róla festett képet a tulajdonosa dobta ki. Festés volt a lakásban, s a szobafestők odatették a fenekük alá, arra ültek ebédidőben s estefelé, mikor már söröztek javában, fáradtan, a jól végzett aznapi munkájuk után. És persze reája ömlött a sör, a kecsup, s minden, ami folyékony volt a házban. Gazdája se sokat törődött ezzel a szigorú nővel, a felesége is szigorú volt, s a szigorúságot ő ki nem állhatta.

És azért sem kedvelte ezt a szigorú nőt a tulajdonosa, mert soha nem volt néki annyi pénze, hogy legalább egy aranyból való nyakláncot vegyen feleségének a születésnapjára.

Bezzeg, ennek a szigorú nőnek tudott venni a férje, szeretője, ki tudja, kije volt néki, de venni, azt tudott. Sokszor elnézte az öröklött festményt, meg is vizsgálta alaposan, különösen ünnepnapokon, amikor ajándékozás ideje volt. Meg is számolta, hány gyűrű van az ujjain, nincs-e eggyel több valamelyiken, mint amennyit hordani illik, ha már gyűrűt hord ez a nő. És ott vannak ugye a brillekkel gazdagon kirakott karkötők, na, az hiányzik még az ő felesége csuklójáról, a briliánsokkal kirakott arany karkötők! Az hiányzik. És ott van a lelógó arany nyaklánc, az a hosszú, reá gondolni is fölért egy lelki fájdalommal. És megnézte jól azt is, hogy e kissé karvaly-orrú nőnek olyan éles, szigorú a nézése, hogy százszázalékosan nem volt néki szüksége pápaszemre, csak azért akasztotta a nyakába, mert azt is aranyból csinálták. Egyszóval úgy fogta föl ennek a gazdag hölgynek a házában való jelenlétét, hogy az ide egyáltalán nem való. Kidobni, azt nem merte, éppen az örökségre való tekintettel. Mert ugye, mit szólnának hozzá a rokonok... Arra azért gyakran gondolt, hogy legjobb lenne eladni ezt a festményt, titokban, persze, ezért megnézte, ki festette a képet, s mikor. Ezt olvasta rajta a jobb felső fertályban: Ernst Kaps, Wien, 1832.

Réginek régi, de mennyit kérjen érte, s kitől, mondom, ez a gondolat többször megfordult a fejében, de mindig lemondott arról, hogy az eladás ügyében egyet is lépjen.

Ezek a szobafestők aztán megoldották a kérdést. Persze, a sörrel, a kecsuppal, s azzal, hogy reája ültek a festékes nadrágjukkal. Egészen megkönnyebbült a kép tulajdonosa, amikor az összemaszatolt, gyűrött festményt kitette a verandára, csak úgy, ideiglenesen, hogy aztán festés után, amikor takarítanak, a szeméttel együtt a dámát is kidobják, szigorú nézésével, aranyai-val együtt. Hadd menjen. Ingyen jött, menjen is úgy, ingyen, csak őreá ne tekintsen többé. Különösen ünnepek idején...

Ebben az állapotában bukkantam én rá erre a képre. Vagyis a gyűrött, megalázott, agyonázott, sörös és kecsupos állapotában. És meg is vettem ezt a képet, könnyedén, talán csak az a kérdés merült föl, hogy sört fizessek-e érte, vagy pálinkát.

Amikor hazavittem a szigorú tekintetű hölgyet, azonnal nekiláttam és szépen lemostam a sörfoltokat, a kecsupfoltokat, a festéket, mindent, s amikor már tisztult a kép, felsóhajtottam, na, én sem füröszöttem meg életemben ilyen drága nőt.

Azt most nem mesélem el, hogyan javítottam ki összetéptődött csipkés ruháját a jobb válla tájékán, hogyan sikerült visszaadni ennek a festménynek a színeit, az árnyalatokat. Hosszú lenne ezt elmondani, hányféle módszerrel próbálkoztam. Egy bizonyos. Az, hogy nem végeztem szakszerű munkát. Foltok látszanak most is rajta, a jobb vállával nem vagyok megelégedve, s azzal sem, hogy alig kivehető a háttér.

De hogy ennek a festménynek mi az igazi háttere, azt a mai napig képtelen voltam megfejtetni. Csak annyit tudtam meg a festőjéről, hogy évtizedekkel ezelőtt eladták

egy képét árverésen, nem is olyan drágán. Nem lehetett ez a Kaps olyan nagy festő. Úgy látszik, a kép régi tulajdonosánál dolgozó szobafestők ezt megéreztek, azért is ültek rá sörözés közben, szóval nem lehetett ez a Kaps olyan nagy festő.

Ha ránézek erre a kidobott képre, a szigorú tekintetű hölgyre, azt mondhatnám, nem is egy nő van megfestve, hanem csak a pompa és a szigorúság.

Ez az Abrudan

Van, amikor Péter, van, amikor Petru ez az Abrudán. Hét évvel ezelőtt Véső Ágoston interjút adott a Bányavidéki Új Szónak, néhány sort most ebből idézek:

„Nagybányán 1945-ben két-három román művész volt mindössze: Pásztk Jenő, aki némelykor Pascu volt, aztán Petre Abrudan, aki Abrudán Péter is volt, és Pop Georgeta.”

Én most nem azt akarom eldönteni, Péter vagy Petru volt-e igazából ez az Abrudan. Ez már születésekor el

volt dőlve, a magyar festők és grafikusok életrajzi lexikonában nem is szerepel az ő neve, s ő ha képeit aláírta, akkor Petru-ként tette. Most pedig, ha az ember szétnéz a budapesti galériákban, vagy elmegy valamelyik művészeti árverésre, akkor azt tapasztalja, hogy megint Péter ez az Abrudan.

Istenem, milyen jóleső érzés látni a színeket egy késő tavaszi, nyári hegyoldalon! A színeket, s a házikókat! S azokat a főlshabdalt termőföldeket! Úgy nyújtóznak abban a hegyoldalon, mint valami boltíves hidak a nagy folyók fölött. Jaj, ott vannak a fák is, az őriző fák, a zöldnek százféle árnyalatában. Csak reá pillantok a képre, s érzem a szellő friss fuvallatát, a pizstrángokat odaképelem a lentebb csobogó patakba, nagy, magasban köröző madarakat is képelek az égre, mit csinált velem ez az Abrudan? Mit? Hát már azt sem engedi, hogy ne sajnáljam itthagyni végleg a tájainkat, azt sem engedi ez az Abrudan? Mert én mindig és mindenünnen el szeretnék menni...

Kacziány

Olykor elgondolom, híres ember lehetett az én jobbik nagyapám, mert ki más mondhatná el magáról, hogy az ő arcképét megfestették már születése előtt több esztendővel? Ki más? Mert az övét íme, megfestették. Kacziány Ödön festette meg. Kalapja alól kilóg a haja, bajusza van, s pipa a szájában. És nyugodt, jóságos a tekintete. Pont olyan, mint amilyen az én jobbik nagyapám volt. Pont. Ha megkérne valamire, ennek az embernek is bizonyosan szót fogadnék. De nem kérhet meg semmire, mert ez az ember csupán egy kép a falon. Tekintete azt sugározza, hagyjak békét neki, nehogy restaurátorok kezébe adjam, még a port se töröljem le róla, jól van ő így, ahogyan van.

Holott dehogy van jól! Szinte semmi nem látszik tisztán ezen a képen, sötét a háttér, csupán az arcán van valami gyöngye fény. Még a pipa füstje se látszik, hogy imbolyogna a levegőben. Még az se látszik. Pedig ha más nem is, ez a füst fontos lenne.

Épp olvasom a Lyka Károly által szerkesztett Művészet című lap egyik 1912-es számában Kacziány Ödön megemlékezéseit azokra az időkre, amikor ő mint fiatal, Marosvásárhelyen született festő Münchenben tanulván, meglátogatott egy kiállítást. Azt írja: „... egy kis szürkés kép előtt állottunk meg, Millet-nek egy kocsmainterieur-jén két pálinkázó paraszttal. Ismét „Medaille erster Classe”. Furcsa, töprengtem s kérdeztem „hát ezt miért jutalmazták? Talán, hogy úszik a szobában a rossz füstös levegő s a két paraszt mintha beszélne egymáshoz?” Eltalálta — felelt erre és aztán beszélni kezdett tónusokról, közvetlenségről, a megjelenés igazságáról és sok minden egyébéről. Nagy figyelemmel hallgattam, de keveset értettem meg belőle igazán, teljesen ismeretlenek lévén előttem a festés alapfogalmai gyakorlati szempontból.”

Sok minden fontos dolgot tudhatott Kacziány Ödön a festés alapfogalmairól, amikor megfestette a nagyapám-forma embert, mely amint mondtam, itt lóg a falon. Hanem azért nagy tudománya kell, hogy legyen annak a fotográfusnak, aki úgy tudná ezt a képet lefényképezni mostani állapotában, hogy azt a képet ide tehessem a sorok közé, s hogy azon a képen, aki nézi, valamit lásson is. Mert csupán az arcon van valami gyöngye fény...

Azt most már nehéz megállapítani, hogy ezt a képet ennyire sötét tónusban festette-e meg maga az alkotója, vagy az idő árnyékolta be az ő örökösen lengedező fátylával. De én tudom, hogy ezt a képet Kacziány Ödön festette, nem úgy, mint a szegediek, akik például nem tudták, hogy a vasúti pályaudvaruk étkező termének mennyezetét ugyancsak a mi Kacziány Ödönünk szép festménye díszíti. Nem tudták. Úgy derült ki az épület felújítása során.

Szegedi Indóház

A vasútállomás teljeskörű felújítása során a volt resti mennyezetén egy felbukkanó festmény keltette föl az érdeklődést.

A teljesen elsötétedett alkotásról kiderült, hogy Kacziány Ödön (1852-1933) festőművész 1902-ben készült „Bacchans Lakoma” című műve. Szakszerű restaurálás után a festmény eredeti helyére került vissza, és a MÁV Zrt példa értékű törekvése kapcsán lehetőség nyílt a volt resti mennyezeti díszítőfestészetének rekonstrukciós helyreállítására.

Szóval ez a festmény felbukkant és fölkelte az érdeklődést. Csak úgy, fölbukkant. Hát én azt nem hiszem, hogy Szeged csupán a paprikájáról híres, föltételezem, valaki csak tudta a városban, hogy ez a festmény ott van a század eleje óta. Még azt is tudjuk Kacziány Ödönről, hogy ott nyugszik a Kerepesi úti temető negyvenhetes parcellájában. Még azt is tudjuk. Csak kellett tudnia valakinek, kié az a gyönyörű festmény azon a

mennyezeten. Lehet, csupán a fölújítók nem tudták, hogy ki tudja. Vagy ki tudja... Még szerencse, hogy ki-derült.

Hogy ez az itt látható festmény, ez a sötét, kinek az arcképét örökítette meg, az talán ki se derül soha. Csak én képzelem azt, hogy a nagyapámat ábrázolja pipázás közben, amint a fekete háttérből fölsejlik az ő jószágos tekintete. Arcán valami gyöngye fény...

A modellek elálmosodnak

Nemrég meglátogatott Kuszto Endre. Mondom, milyen jó, hogy itt vagy, vettem egy szép kis festményt, egy mosónő van rajta, legalább mondasz valamit róla, hol és mikor készítetted.

Endre nézi a képet, vakarja a fejét és azt mondja, ez nem az enyém, az eredetije otthon van, ezt valaki másolta.

Hát ha maga a festő mondja, akkor ugye, ezt el kell neki hinni. El is hiszem egy ideig, aztán kiderül, hogy Kuszto kétszer festette meg ugyanazt a mosónőt! Tanúm van rá, nem hívom föl Endrét, hogy megmondjam a felfedezésemet; na és mi van akkor, ha kétszer festette meg? Állítólag elfelejtette, hogy egyszer már

megfestette, s a szárhegyi táborban hirtelen megfestette másodszorra is.

Ezt az ügyet ezzel zárjuk is le. Térjünk vissza a látogatásra...

Kusztos egyszer azt mondja, na, nézd meg, ez a nagy darab nő, ebben az ugyancsak hatalmas rámában, ez volt a mi modellünk régen, már nem is emlékszem, mikor, de arra jól emlékszem, hogy ez a nő, míg modellt ült nekünk, örökké elálmosodott. Egyre csak ejtette le a fejét, olykor meg is szólítottuk, de finoman, meg ne sértődjék, ugye, a modellek is elálmosodnak...

Csakugyan túlságosan nagy darab nő van rajta, a meztelenségében sincs különösebb látnivaló, bal combja szinte eltakarja az egész testét, karját párna gyanánt a feje alá téve azt sugallja, bizony ideje lenne hazamenni, s egyet jót aludni, ez a mozdulatlan heverészás fárasztó mesterség. Ezt sugallja.

Olykor eltűnődöm, miféle mesterség modellt ülni egy festőnek vagy szobrásznak, ha egyáltalán lehet mesterségről beszélni. Mert ugye, nem a modell dönti el, hogy ki legyen az a művész, akinek szívesen modellt ül, áll, vagy fekszik, a modelleket kiválasztják, fölkérik, olykor meg is fizetik.

Gondolom, Parlaghy Vilma budapesti festőművésznek például nem kellett fizetnie a nyolcvanhárom éves Kossuth Lajosnak azért, hogy három napon át modellt üljön neki, sem pedig Bernard Shaw nem fizetett Kisfaludi Stróbl Zsigmondnak 1932-ben azért, hogy szobrát megmintázza, pedig a szobor olyan jól sikerült, hogy Shaw egy, a szoborról készült fotót így dedikált a művésznek: „A szobor jobb, mint az eredeti.”

Sok hírneves ember ült modellt az idők folyamán sok hírneves művésznek, ez érthető, mert a hírnév valóssággal fölkapja az embert, s viszi a tömegek elé, hogy azok látva lássák: ilyen az ember. De hányszor fordult már elő az is, hogy jeles művészek nem találtak maguknak megfelelő modellt, vagy semmilyen sem találtak, mert nem volt pénzük arra, hogy megfizessék őket. Vajda Lajos például így emlékezik:

Szentendre, 1936. szeptember 14.

„...van vagy 20-25 képem, kisebb-nagyobb méretben, ezeknek egy részét még majd Pesten meg kell festeni, vagyis befejezni, és rengeteg rajzom, képtervek, amiket télen át szeretnék megfesteni, azért rajzoltam sokkal többet, mint festettem, mert Pesten nem tudok motívumot találni; és ezekből a rajzokból kell hogy dolgozzak majd. Az olajjal festett képeim mind figurálisak, a rajzok pedig szentendrei architekturális motívumok. Sajnos figurálisat csak fejből festhettem, mert bármennyire is csodálatosan szép fejű és alakú modelleket lehetne itt találni, ez egyelőre lehetetlen, pénz is kell hozzá, és az emberek nem hajlandók modellt ülni. Azt hiszem, hogy télen át fényképdokumentumokból fogok festeni (ezt már Cézanne is és mások is megtették, és miért idegenkedjem akkor én)...”

Ezen nem is csodálkozhatunk, ha elképzeljük az ő nyomorúságos helyzetét:

„Csak a helyiség, ahol dolgozom, rettenetes, sötét, piszkos padlás (nem tudom, nem írtam-e már erről), ahol rettenetes a hőség (természetesen majdnem meztelenül kell emiatt dolgoznom), az orrom előtt öntik ki a szennyes vizet, ruhaszárító köteleken pedig diszkrét fehérnemű darabok lógnak fejem fölött: az asztal lábához, ahol a festékeim vannak kirakva, egy kacsá van odakötve, hogy el ne szabaduljon, mérhetetlen szemét és egy kis padlásablak, akkora, mint a tenyerem; egyszóval túlságosan középkori a milieu, legnagyobb bajom az, hogy nincs egy tiszta üres falam, ahol láthatnám a képeimet, hogy hogyan hatnak.”

Ami azt illeti, ez a nagy darab nő csak arra jó, hogy időnként a modellekről se feledkezzem meg, az élő modellekről, akiket vagy megfizettek, vagy pedig föláldozták magukat a művészet oltárán – amiképpen mondani szokás –, úgy áldozták föl magukat, hogy hagyták, órákon át tanulmányozzák, nézzék őket a művészek, mi pedig nézzük el nekik, ha olykor elálmosodnak...

Nem rendes ház falára való

Ezt a képet egy kiállításon pillantottam meg. Tetszett nekem, úgy, ahogy van. Láttam, tetszett másoknak is, különösen a teremben lévő férfiaknak tetszett. Sokan megálltak előtte, az egyik csak hümmögött, a másik azt mondta a mellette állónak, rendben van, megveszem, de hogy viszem haza? A mellette álló szerint hazavinni könnyű, de mi lesz a sorsa otthon? Az asszony majd beteszi a szekrény mögé, esetleg azzal a megjegyzéssel teszi a szekrény mögé, hogy nem rendes ház falára való ez a kép, s ott aztán ülhet az idők végezetéig.

Szóval, akkor én sem vásároltam meg. Aztán egy napon elmentem Szép Gyurihoz. Énnekem mondhatni barátom ez a Szép Gyuri, mondom neki, hát mi a helyzet, látom nem adtad el még ezt a csóré leányzót, pedig sokan nézték. Nézni nézték, mondta Gyuri, de megvenni nem vették meg. Egyelőre. Ezzel az egyelőré-vel azt akarta tudatni velem, hogy majd megjön a gazdája ennek a csóré leányzónak is.

– Te, Gyuri, én vettem már tőled képet. Egy kenyérsütő kemencét ábrázolt az a kép, ki sem találtam volna, mit ábrázol, ha akkor te nekem meg nem mondd. Mert úgy levetkőztetted azt is, hogy alig lehetett kivenni, mi az, ami még rajta maradt. Igaz, valami égő rőzsét láttam, de kemencét nem. Meggömbült fehérséget láttam, csak jóindulattal lehetett reá azt mondani, hogy az a rőzse egy kemencében ég. Nem vagy te túlságosan modern? És ezen a húron még feszítettem is egy kicsit, megjegyezvén, te, Gyuri, most ugye itt van ez a csóré leányzó, egész alakos portré. Lenne, de a fele hiányzik ennek a portrénak, se feje, se lába, karja is csak egy van, nem vetkőztetted le túlságosan ezt a leánykát? Én jól tudom, hogy létezik torzó is a világon, de ez szerintem nem torzó, hanem inkább pornó, nem gondolod?

Szép Gyuri erre azt felelte, olyan, amilyen, megveszed, vagy nem veszed meg, mert most pénzsűkében vagyok... Megvettem.

Sokan látták már ezt a képet. Még az amerikai nagykövet is látta. Csak elmosolyodott, talán arra gondolt, megvenné, ha eladó lenne, de mit szól a felesége, hát ezért ment ő Vásárhelyre? Ezt én csak föltételezem,

mert nem ismerem a nagykövet feleségét, csak őt ismerem, persze, őt is csak futólagosan.

Szép Gyurival viszont gyakran találkozom. Épp valamilyen kiállításra megy, vagy jön valamilyen kiállításról, ezt azonnal tisztázni szoktuk. Ha azt mondja, hogy onnan jön, én rögtön megkérdezem, na, milyen az a kiállítás...

Általában hűségesen festi le nekem Gyuri, mit látott, hányan voltak úgy körülbelül, ki nyitotta meg, s hogyan beszélt, aki megnyitotta. Így aztán nyomban kialakíthatom a saját véleményemet is, mert én megbízom az ő értékítéletében.

Nemrég csak annyit mondott, vagyis így festette le, amit egy kiállításon látott: – Hát, meg lett nyitva...

Én ezzel az ő rövid megjegyzésével sok időt megspóroltam, mert arra a bemutatóra el sem mentem.

Nemrég megkérdeztem tőle, te, Gyuri, csinálsz-e még aktokat? Én nagyon szeretem a te aktjaidat, a te aktjaid olyanok, hogy...

Nem tudtam folytatni, milyenek az ő aktjai, nyújtotta kezét, hogy elbúcsúzzunk, s úgy elmenőben annyit mondott:

– Megházasodtam.

Itt járt Mágori...

Hányszor láttam öles fát, amelynek kérgébe valaki bicskával belevéste, hogy például itt járt Pityu. Azzal ment is tovább ez a bizonyos Pityu, senki a világon nem tudja, merre ment, azt sem, hogy tulajdonképpen ki volt ez a Pityu. De láttam nagy hidakat, templomfalakat, amelyek színes krétával hirdették, hogy bizony, valaki ott járt. Ma is látni hatalmas szobrokat, melyek fennen hirdetik a nemzeti büszkeséget, csupán azzal az indoklással, hogy egy híres vagy hírhedt férfiú úgy átutazóban megállt valahol, vagy éppenséggel ott is maradt egyetlen éjszakára.

Nem ott született, nem ott dolgozott, nem ott van eltemetve, elég egy szoborhoz annyi, hogy arra járt... Mint mondjuk, Pityu.

Sehol nem láttam e hazában fába, falba, kőbe vésve, hogy itt járt volna Mágori Varga Béla.

A festő.

Sehol nem láttam. Ha valaki látott volna ilyen fölírást, szóljon. Legyen szíves. Engem ez az ügy különösen érdekel.

Pityu nem érdekel. Semmiféle Pityura nem vagyok kíváncsi. Más az ízlésem.

Szerencsére nem csak nekem, hanem például az általam igen tisztelt Murádin Jenő művészettörténésznek is más az ízlése. Egészen más.

Bajna György öt évvel ezelőtt beszélgetett a Hargita Népében Murádinnaal, aki egyebek között ezt mondta:

Vámszer Géza készített néprajzi és építészeti jellegű felméréseket ezen a tájon. Itt járt Nagy Imre Aba Novák Vilmossal. Aztán a Gál család gyűjteménye úgy gyűlt, hogy az itt megforduló művészek – mint Szervátiusz Jenő, Mágori Varga Béla, aki Brazíliába emigrált, s akinek egyik gyönyörű képe könyvem fedőlapján van, és sokan mások a Gál család vendégeként tartózkodhattak Gyergyószentmiklóson.

Ezt pedig abból az alkalomból mondta Murádin Jenő, hogy akkorjában jelent meg egy szép könyve, melynek ez a címe: Gyergyó művészeti topográfiája. Szóval

Murádin Jenő éppen Mágori Varga Béla egyik gyönyörű képét tette könyvének fedőlapjára. Éppen az övét. Ez azért érdekes számomra, mert Mágoriról nem sokat beszéltek abban az időben szakmai berkekben sem, képei ugyan szerepeltek olykor árveréseken, de a Mágori név nem volt portkavaró beszédtema.

Csak kétezerhét őszén kapták föl a fejüket az árverezők, amikor jó pénzért ütötték le Márffy Ödön virágcsendéletét, Jeges Ernő aktját, Bene Géza női portréját, Vaszary János tengerpartját, a Dél-Amerikába elszármazott Rudnay tanítvány, Mágori Varga Béla erős színekkel festett tájképét a Belvedere Aukciósházban.

Láttam azt a képet, a Malomárok címűt. Azóta más szemmel nézek egy Mágori képre, ha véletlenül kezem ügyébe kerül és csak csodálni tudom Murádin Jenőt, aki könyvének fedőlapjára tett egy Mágori képet abban az időben, amikor ezt a festőt sehol sem jegyezték különösképpen. Esetleg Brazíliában ha jegyezték, Sao Paulo-ban is volt neki kiállítása, de hát én ott nem jártam. Talán Pityu ha járt. De bizonyosan nem Mágoriért, hanem azért, hogy belevágja bicskáját egy brazíliai nagy fába.

Gyergyói tájat festett ide Mágori, kicsi házak, domboldalak és fák vannak rajta. Na, meg egy torony a kicsiny házak között, egy lúd-anyja jut eszembe róla, amint pipéit vigyázza éppen. Ennyi az egész. Talán még az odavetett felhőket említhetném, amelyek komoran ülnek meg az eget. Ezerkilencszáznegyvenkettőben készült ez a kicsi kép, könnyen lehet, hogy Nagy Imre is megnézte az ő szűrős szemével, s mondhatott is valamit Mágorinak az „ecsetkezelést” illetően. Könnyen

lehet, mert akkoriban Zsögödön is festett Mágori, volt úgy, a mester jelenlétében, vagy legalábbis a közelében. Mondjuk, Gyergyóban, hogy ne menjünk messze. Mert ez a Mágori ezerkilencszázhatvanban messzire ment. Egészen Brazíliáig. Ott is halt meg, sok hírt nem hallottunk felőle. És azt is el tudom képzelni, hogy Brazíliában sincs neki szobra, hogy fennen hirdesse, itt járt Mágori.

A föld arca

Egy puhafödelű, rézcsatos füzetet hozott nekem valaki. Azt mondja, szerinte érdekes, mert ahogy beleolvasott, napló ez a kicsi könyv, ezerkilencszáztízéből való, ott a keltezés minden oldalán, nagyon szerelmes lehetett ez a leányka, mert főleg azzal van tele, szerelemmel. Na, s olyan apróságokkal, hogy mikor volt a Fellegváron, merre sétált, hogy megláthassa az ő szerelmét, le is van rajzolva benne az a fiatal ember, akibe bele volt bolondulva. Bajusza van neki, pödört bajusza, csokornyakkendője. Olyasmik vannak a könyvecskében, hogy el volt keseredve, mert rajzból rossz jegyet ka-

pott, aztán betegség is környékezte, színházba járogatott, csak azt nem szerette, ha nem adtak kimenőt. Elolvastam, de egyelőre megy az egész, nincs benne semmi meghökkentő, semmi szenzáció. Szerintem csak az az érdekes benne, hogy régen volt az az ezerkilencszáztíz. Ma már nem írnak naplót a lányok, blogot írnak és azokban egészen más dolgok vannak, pikáns történetek, filmecskék, tudja, hogy van, ha kell ez magának, szívesen adom, ne dobjam el...

Kinyitom a naplót, s látom, már a legelső oldalon ott egy bejegyzés:

„Dóczyné Berde Amália u.n. „Poesie” 1 évi naplója, amelyet Kolozsváron írt mint tanítóképzős diákleány.

Amál az erőfeszítés és tett sokoldalúságát példázza a benne termett életművek színe, vállalása megannyiféle, de sokféleségében, szándékában is igaz, erkölcsében haladó, küzdő, feledhetetlen.

München, Kolozsvár, Nagybánya indította, eredményeit a magyar és az egyetemes festészet nagyszerű értéke, példái az útkeresés törvényszerűségének, a mondandó művészeti szabályok közvetítésének, s annak, hogy harcot kell vállalni jóért, újért: erény, mely az utókor, s a halhatatlanság igazolását vívja ki. Nem utolsó sorban a nagy mester intelmei, Thorma János írta neki: „Régóta nem láttam festményeit, de hiszem, hogy nem enged semmit a mi stúdiumaink őszinteségéből.”
E. Szabó Ilona, Engelné, Kolozsvár 1978. v/2

Többször elolvastam ezt a bonyolult mondatokból álló bejegyzést. Szabó Ilona műkritikus volt, muzeológus,

azon tűnődöm, mi készítette őt arra, hogy Berde Amál halála után két évvel ezeket a sorokat írja abba az emlékkönyvbe, amelynek tulajdonosa már nem él...

Ezt már tőle sem tudjuk megkérdezni.

Tizennégy éves volt Berde Amália, amikor ezt a naplót vezette, tanítóképzőbe járt Kolozsváron, s egyszer el volt keseredve, mert rajzból rossz jegyet kapott.

Ennél figyelemre méltóbb bejegyzést nem találtam a naplóban, ha eltekintek attól a férfi-arctól, melyet ugyancsak ide rajzolt. Mert szerelmes volt.

Én pedig most, midőn e sorokat írom, szerelmes vagyok egy Berde Amál festménybe. Két piros szoknyás menyecskét ábrázol a kép, amint hason fekve nézik a tájat, s talán beszélgetnek. Tájat? Suvadásos domboldal van előttük, a maga árkaival, sajátos színeivel. Most mondjam azt, hogy ráncos arcával? Akár mondhatnám is. Mert Berde Amália egyebek között ezeket mondta Murádin Jenőnek, egyik beszélgetésük alkalmával:

„Mivel a tájkép érdekelt, az arról tanultakat rögzítettem erősen. Tanáraink felfogása az volt: a föld külső képét is úgy kell tekintenünk, mint az élő modell portréját. Úgy figyeljük meg mindent rajta – biztattak –, mint egy emberi arcon. Ahogy az arcnak van bőre, gyűrődése, ráncai, úgy a földnek, a talaj bármilyen kis szegmentumának is van.”

A Münchenben töltött időket idézte akkor Berde Amál. Szóval amiként az arcnak, a földnek is vannak ráncai...

S hogy mennyire vannak, azt Nagybányán még inkább megtanulta. És megtanulta Kolozsváron is, Gruzda János festő-iskolájában. Mert ha jól megnézem ezt a képet, Gruzdat is látom magam előtt, amint magát a földet tanulmányozza. A ráncait s a színeit. Az ő örökkévaló hajlásaival. Mert a föld arca – az ember arca...

Kikötő

Hogy ki festette ezt a képet, azt tudni nem lehet. Legalábbis én nem tudom. Meglehet, valaki tudja. Mind-egy. Egy halászfalu „kikötőjét” festette meg a piktor, de úgy, hogy azon a tájon nem szépített semmit.

Egy kis öblöcske partján várakozó csónakok, a háttérben fehérre meszelt házak, s valami fák. Ha jól megnézem, ezen a képen szinte minden úgy hajlik meg, akár az előtérben lévő csónakok. A görbeség, a hajlások, a félkörök uralják ezt a helyszínt. Még a háztető sem egyenes, az is behorpadt, de lehet, úgy is volt építve, ilyen tetővel. És az is lehet, a festő ecsetje nyomán lett hajlított majdnem minden. Mert ha az eget

nézzük, azon is látszik, hogy félkör alakban vitte föl a kék-fehér festéket a festői ecset.

Ez a kép nem akar szép tájat ábrázolni. Ezért szeretem. Igazi tájat mutat. Mondhatnám vad tájat. Még a part menti ösvény is úgy van megfestve, ahogy a valóságban látta a festő. Girbegörbe az ösvény, ha valaki elindul rajta, valamibe belebotolhat könnyedén, nem egyengette, nem tisztogatta senki. A halászoknak is úgy látszik, így van jól, ahogy van.

Ez a kép is jól van így, ahogyan van. Pedig itt-ott már hull róla a festék. És meg is van repedezve. Főleg a horizont, ahol az ég a vízzel találkozik, az a rész van megrepedezve. Nagyon.

Érdekes, a házak fehér fala nincs megrepedezve. Arra a falra vigyáztak, hiszen a falak között ott van az ember otthona. Ami a falakon kívül van, az már más, az csak hadd repedezzek. Ha úgy tetszik az égnek, hát omoljék. Omlik is láthatóan. Ha úgy tetszik az ösvénynek, hogy benője a gaz, hát nője be.

Van ezen a képen egy fatörzs is. Nem szép. Valami erre járó vihar letörhette a fát, egy darabja ott maradt, az is ferdén áll, hát álljon ferdén. Egyszer csak kidől magától, akár az öregek foga. Dőljön ki. Aminek romlania kell, hát romoljék.

Úgy látszik, legalábbis ezen a képen, hogy azok, akik itt élnek, csak arra vigyáznak, a házuk maradjon épen. Amíg lehet. És a csónakok. A megélhetésért. Itt nem élnek az emberek, hanem épp megélnek. Ezt festette meg az a festő, ezt vette észre. Ezért szeretem.

Közömbös úr

Csendéletek, virágok, dámák, szomorú és vigadó nők, kunyhók és paloták közt lehet látni egy régi vágású, igazi urat.

Arra gondolok, vajon hogyan fogadta a hírt, mely szerint a Titanic bizony elsüllyedt. Pedig azt hitték, nem tud elsüllyedni.

Ezt a képet ugyanis épp akkor festették az idős úrról, abban az esztendőben, amikor a világ legnagyobb hajója elsüllyedt. Vagyis ezerkilencszáztizenkettőben. Ez

van a képre írva. És még látható ezen a festményen két betű is egy négyzetbe nyomtatva. Hogy kinek a nevét rejti az a két betű, azt nem tudtam megfejteni. Még. De lehet, meg sem fejtem, minek deríteném ki, nincs ebben a képben semmi különös. Csak a közömbösség van, mely az idős úr arcáról leolvasható. Ennek a közömbösségnek több oka is lehet. Ezeket találgatom: A Titanic az említett esztendő 14-én, egy vasárnapon süllyedt el, áprilisban, s meglehet, e dátum előtt festették ezt a képet, mitől lenne az idős úr arcán megdöbbenés?

Vagy attól, hogy Scott kapitány elérte a Déli-sarkot? Mert ugye, azt is abban az esztendőben érték el. De ettől az eseménytől nagyon nem döbbenhetett meg, legföljebb annyit mondhatott, amikor a bécsi kávézóban letette kezéből a friss újságot, hogy na, ez igen. Derék ember lehet ez a Scott kapitány. Egyebet mit mondhatott volna?

Egészen más hírekkel voltak elfoglalva akkor a bécsi kávézóokban. Már ott volt a levegőben a világháború fuvallata. Az ilyen urak, mint amilyent ezen a festményen látok, valószínűleg politizáltak, találgatták, mikor fog kitörni a háború, mert hogy ki fog törni hamarosan, az bizonyosnak látszott. Ezen törték a fejüket az efféle úriemberek, nyilván ő is.

Talán ő is találgatott, míg déltájban elővette ezüstláncon függő zsebóráját, hogy azért az ebédről el ne késsen, még akkor se, ha kitörőfélben van a háború.

Úriember nem kési le az ebédet semmiképp, s ő bizony úriember. Én annak látom: hófehér inggallér, hófehér nyakkendő, gondosan pödrött bajusz, nem nagy sza-

káll. És nyugalom az arcán. Kissé erőltetett nyugalom, vagy inkább közömbösség, amint már említettem.

Nem pózol ez az idős úr, míg portréját festi a piktor, csak ül és azt várja, legyen már vége ennek a mozdulatlanságnak. Csak ül és néz. Ebben a nézésben tűnődést látok. Olyan ez a nézés, mint mikor az ember nem is néz semmit, csak elgondolkodik valamin, s csak akkor kapja föl a tekintetét, ha megszólítják.

Most az is divat, hogy idős embereket tesznek falaikra a kérkedők, s ha vendégük jön, reá mutatnak egy idegent ábrázoló festményre, mondván, ez a mi dédnagyapánk. Vagy a dédnagyanyánk. Ez is divat.

Bevallom, ez az idős úr nem rokonom. Nem volt nékem rokonom sem Bécsben, sem pedig az egész Monarchiában.

Háromlábú fejőszéken, Beverly Hillsben

Kicsiny kép aranyozott keretben, filctollal rajzolta nekem Szász Endre régen, ajándék gyanánt, egy torontói vendéglőben, míg arra vártunk, hogy kihozzák vacsoránkat. Gyorsan húzta a vonalakat, közben csak annyit mondott: mit tudjak néked adni hirtelen, hát vidd magaddal ezt a rajzot. Erre az arcra mindig jó szívvel emlékezem. Otthoni arc, Erdélyből való. Ahonnan te is jöttél...

Aztán a papír jobb felső sarkába bejegyezte, hogy nekem szól ez a munka, a baloldali sarokba odaírta nevét, a dátumot, s azt, hogy hol vagyunk éppen.

Néhány esztendő telt el, San Franciscóban voltam, s megtudtam, Endre itt él a szomszédban, Los Angelesben. Fölhívtam, ő pedig meghívott engem. – Vegyél egy taxit, mondta a telefonba, ez és ez a címem.

Megérkezem az angyalok városába, ott a taxi, beülök, s nyújtom azt a papírdarabkát, amelyre fölírtam a címet. A taxis ember megnézi, meg engem is, s azt mondja fontoskodva, *beverlyyyy...* Hallgatok. Ő nem. – Aztán tessék mondani, ki az a nagy kutya? (big dog) Ha szabad megkérdezni... Nem nagyon tudok még angolul, nemrég szöktem át ide Moszkvából, de annyit tudok, hogy csak nagy kutyák vannak ott, ahová önt viszem... Mondom neki az én előkelő, perfekt siménfalvi angol-tudásommal, hogy az bizony nem nagy kutya. Művész ember, fest, rajzol, mikor mit, de dolgozik állandóan, jól ismerem.

Erre a taxis ember még jobban szemügyre vesz a visszapillantó tükörből, s azt próbálja magyarázni, hogy ő még jobban ismeri azokat, akik ott laknak, abban a luxus-negyedben, ott magunkfajta embernek nem sok keresnivalója van, s látom, a ruházatomon is végigsiklik a tekintete.

Egy hatalmas villa bejáratánál állunk meg, látom, jön felénk egy nagy darab úr, szépen kiöltözve. Kifizeti a szállításomat, nem tudom ma sem, ki lehetett az az ember, talán komornyik vagy efféle. Bevezet az épületbe, nézem, ráléphetek-e a zebrabőr szőnyegekre, de haladunk, s egyszer ott áll előttem maga Szász Endre.

– Ne csodálkozz itt semmin, ez a feleségem érdeme, ez a fényűzés nekem is szokatlan volt egy darabig, de a jóhoz hamar hozzászokik az ember, mondta, s kimentünk a fürdőmedence közelébe, hogy egy kényelmes széken megigyunk valamit, ahogyan ilyenkor szokás.

Magas, szőke hölgy jelent meg azonnal, Endre elmondta, mit hozzon nekünk a házi bárból, közelebb húzta a fonott széket és így szólt:

– Van fogalmad, ki ez a szőke teremtés, aki minket most kiszolgál? Nem is lehet fogalmad. Két héttel ezelőtt még multimilliomos volt Las Vegasban. Otthagytta a férje, semmije nem maradt, Lettországból vagy Litvániából került ide, biztosan nem tudta, hogy Amerikában jó, ha a házasság megkötésekor tisztázzák a vagyoni helyzetet is, szóval ő ezt nem tisztázta, s most minden vagyona egy fénykép, a fiáról, ott lóg a hálósobában, amit a feleségem ajánlott fel neki, amíg talál magának valami munkát. Ez is Amerika. Egyik nap fent, másik nap lent. Nagyon fent és nagyon lent. Ilyen az élet. Látod, én szeretem Amerikát. Azért szeretem, mert itt mindent pénzben ki lehet fejezni, nem kell sokat teketóriázni. Ha valakinek tehetsége van bármihez, azt egyszerűen pénzben le lehet mérni. Én például szinte naponta megméretkezem. Most pedig gyere, megmutatom a műtermemet.

A nagy, fényűzően berendezett épülethez képest egy egészen kicsiny szobába léptünk, csak a festőállvány volt magas, köröskörül a készülőfélben lévő munkák sokasága.

– Nézd meg ezt a háromlábú széket. Olyan, mint ott-hon a fejőszék. Én ezen ülök, amikor dolgozom. Ezt

szeretem. És azt, hogy kicsi legyen az egész szoba, ahol festek, érezzem, szorítanak a falak, csak szűk helyen érzem jól magam, másképp nem megy. Ehhez a szűk térhez, a falak szorításához talán otthon szoktam hozzá, ettől nem tudnék szabadulni. Különcnek tartanak engem. Az is vagyok. Soha nem tartoztam semmilyen csoportosuláshoz, az a gyengéknek való, hadd csoportosuljanak. Én egész egyszerűen csak Szász Endre vagyok. Remélem, megvan még az a kicsi rajz, amit neked csináltam Torontóban. Na, abban az időben tanultam meg eligazodni ebben a nyugati világban. Szép, nagy kiállítást rendeztem, alacsony árakkal, emlékszem, öt- vagy tízezer dollárt kértem a legjobb képeimért. Nem vették meg őket. Aztán egy napon azt mondta valaki, művész úr, ezt nem így kell csinálni. Úgy kell, hogy a plafonon felül kell kezdeni az árakat. Bízsa rám a következő kiállítást. Reábíztam. És vették a képeimet. Most azért élhetek Beverly Hillsben.

Luláért, a feleségemért élek itt főképpen. Ő nagyon szeret fényűző módon élni. Bevallom, tőlem sem idegen ez az életmód, látod, a ház előtt áll néhány Rolls Royce, sok drága autót tettem tönkre már, ügyetlenül vezetek. Hajnalodott már, amikor Lula beszólt a műterem ajtaján, mondván, Bandi te egész éjjel nem dolgoztál semmit. És délután fontos vendégeink lesznek...

Lettek is. Csak egy holland úrra emlékszem jó szívvel, aki elbeszélgetett velem.

De jött egy cingár magyar úr is, Endre bemutatott neki, s mondta szinte nyomatékosan, hogy Erdélyből jöttem, ott élek. Ez a magyar úr úgy tett, mintha nem is len-

nék. Azt sem kérdezte, hát hogy vannak maguk ott, Erdélyben, milyen az élet?... Nem érdekelte.

A hollandot érdekelte, ő megkérdezte. Ez engem nagyon bántott, éreztem, megy fölfelé a vérnyomásom. Volt egy szép kis öleb a díványon, ezt a cingár magyart nem érdekelte az én jelenlétem, csak az, hogy a szép ölebnek milyen fényes a szőre. Álmatlanul, fáradtan, s talán itálosan egyszer csak megkérdeztem ettől a cingár magyartól, uram, önt csakugyan egyáltalán nem érdekli, mi van most Erdélyben? Mert ugye hallotta az imént, onnan jöttem. És talán még azt is hozzátehettem, hogy nem találkoztam még magyar emberrel Amerikában, akit nem érdekelt volna, miképpen élünk ott, Erdélyben. És ezzel szépen, szó nélkül távozott ez a cingár magyar, annyit sem mondott, gudbáj.

Aztán megtudtam Endrétől, hogy ez a cingárság tulajdonképpen egy nagyon gazdag ember, épp fontos üzleti ügyről szeretett volna a háziakkal tárgyalni. És azt is tőle tudtam meg, hogy én nem tudok viselkedni.

Nem is hívott meg többé soha, hogy leülhessek a háromlábú fejőszékre Beverly Hillsben, ahol egy éjszakán át jóízűen elbeszélgettünk. Ilyen dolgok jutnak eszembe erről az ajándékba kapott rajzról, mely azóta is itt lóg, aranyozott keretben.

Miből lesz a cserebogár

Ez a kép számomra roppant érdekes. Csak találgatni tudom, hány éves lehetett ez a leányka, amikor a portróját valaki megfestette. Négy, öt, vagy legföljebb hat. Mondjuk. Annyi bizonyos, hogy ezt a szép kicsi leánykát megfestették tizenhat éves korában is. Munkácsy Mihály festette meg a fiatal hölgy arcképét, aki nem volt más, mint ez a göndörített hajú leányka, aki 1849-ben született. 1865-öt írtak, amikor tizenhat éves lett a leányzó, Munkácsy pedig huszonegy, mert ugye a festő 1844-ben látta meg a napvilágot.

Ami a fiatal hölgyet illeti, csak annyit tudok róla, hogy Gizikának szólították a családban, hivatalosan pedig Ajtay Viktorné, Szentpéteri Gizellának hívták.

Gizika néni nyolcvannyolc évet élt Zalatnán, de nem érhetette meg, hogy eljusson például Japánba. A róla készült Fiatal hölgy arcképe című portré viszont eljutott Japánba. Egy bank vásárolta meg néhány évvel ezelőtt egy budapesti árverésen.

Egy japán bank falára került tehát Gizika néni, mert ugye, nem csak a könyveknek, a festményeknek is megvan a maguk sorsa.

Énhozzám csupán az a kicsi kép került, amit nem Munkácsy festett, de amelyet láthatott ő is. Miért ne láthatta volna, lehet, meg is mutatták neki a szülők, mondván, nézze művész úr, ilyen volt a mi leányunk kicsi korában...

És meglehet, nem is szólították művész úrnak a festőt, hiszen ő akkor még nem volt nagy művész, csak tengette életét, ide-oda vándorolva. Igaz, két évvel azelőtt, 1863-ban már megfestette első olajképét Békéscsabán, a Levélolvasás címűt, de hírneve még nem is lehetett ahhoz, hogy művész úrnak titulálják.

Bár ki tudja...

Ha e göndörített hajú, kissé pufók leánykára tekintek, elgondolom, íme, miből lesz a cserebogár...

Festhette volna Ziffer is

Nagy darab kopasz úr jött Pestről, direkt Pestről jött, mondom neki, legjobb lenne, ha most meginnánk ketten egy kis jó csíki sört. Röviden válaszolt, hogy alkoholt, azt soha, semmiféle formában nem iszik. Több képet is megnézett alaposan, s úgy vettem észre, volt néki szakértelme. Mert olykor el is találta, melyik képet ki festette, még azt is hozzátette, hogy mikor élt a művész, s milyen volt az ő sorsa.

El is ismertem nyomban a tudását, de egyszer egy kis képre mutatván megkérdezte, eladó ez a Ziffer?

Finoman válaszoltam, hogy meg ne sértsem, mondom, ez sajnos nem Ziffer, hanem Jakab Zoltán. Közelebb megy a képhez, le is akasztja a falról, mert kicsi a kép, könnyű véle bánni, nézi előlről, oldalról, egy kis összecukható nagyítót vesz ki a zsebéből, vizsgálgatja az aláírást, megállapítja, olvashatatlan, pedig kétszer is alá van írva, mindenesetre festhette volna Ziffer is...

Bizony, festhette volna, mondom, sajnos nem sok képet festett ez a Jakab Zoltán. Fiatalon meghalt, nézze, itt van ez a könyv, abban a következő sorokat lehet olvasni róla:

„A Nagybányai Festők Társasága mély részvétellel jelenti törzstagjának, Jakab Zoltán festőművésznek hosszas szenvedés után 1919. április hó 13-án, 36 éves korában történt elhunytát.”

– Hát igen, mondta ez a nagydarab ember, tudja, furcsa nagyon az élet. Itt van ez a nagy tehetségű festő, mert hogy az volt, az biztos, csak rá kell nézni a képre, hány nagy tehetségű ember hagyta el már e földi létet fiatalon... De hány... Nézze azokat a színeket, a fák lombját, a vizet, nézze meg azt az átsejlő eget, azt az igazi bányai hangulatot, amit valósággal áraszt magából ez a festmény. Bizony, festhette volna Ziffer is. Mert én annak néztem. Ziffer-képnek néztem. Tévedtem. Hát igen, furcsa nagyon az élet.

Megnyugtattam azért látogatómat, mondván, sokáig én is azt hittem, hogy Ziffer. De maradjunk abban, festhette volna Ziffer is...

Mese

Ahányszor rápillantok erre a képre, arra gondolok, tetszeni fog a kicsi unokámnak, aki már le tud rajzolni egy almát, körtét, széket, asztalt, s a Napot is. Egyszerű dolgokat tud ő még lerajzolni, azokat könnyen át tudja tekinteni, nem úgy, mint mondjuk egy paripát, amint hátsó lábaira állva épp a nyerítéssel van elfoglalva.

Az egyszerű dolgokat szereti az ember, amíg ártatlan és őszinte, azokat szereti, a meséket is azért, mert könnyen érthetőek, minden világos, egy szempillantás és máris fölfogja az ő kicsi buksi fejével, mi a szép, mi a rút, szóval erre gondolok, ha ezt a festményt nézem, oly egyszerű ez a kép, akár egy mese, a legegyszerűbb mese.

Két kicsi, falusi ház a fák közt, s a kék ég a házikók fölött. Akármelyik gyermek le tudná rajzolni, ha már meg tudja fogni a színes krétát vagy ceruzát, néhány vonal és szín az egész, s egy négyzet, hogy a házikónak legyen ablaka is. Ennyi.

De ezt a képet nem egy gyermek festette, hanem egy igazi festő, akit úgy hívtak, hogy Haála Gyula.

Bizonyára vannak, akik többet tudnak erről a festőről, mint amennyit én, mert nékem csak annyit sikerült kiderítenem, hogy 1894-ben született egy Annavölgy nevű kicsiny faluban, Esztergom közelében. És még annyit, hogy nem csak festő volt ez a Haála Gyula, hanem úgy mellékesen még ezredes is. Ezredes! És tessék, itt van a festménye egy ezredesnek, nem csatajelenetet festett, ágyúkkal és füsttel a háttérben, hanem két, majdnem földbe süppedt házikót festett, mint egy gyermek.

Ezen a képen nem tudok fölfedezni egy szemernyi szigorúságot, feszességet, amit ugye föl lehetne tételezni egy ezredesről. Hát ha már valaki ezredes, akkor milyen ezredes? Meséket fest egy ezredes?

Azt. Mesét festett Haála Gyula.

Erről pedig az jut eszembe, hogy amikor a háború idején bejöttek az oroszok s házukban megtelepedtek úgy „ideiglenesen”, egy ezredes térdére vett engem, s mesélt valamit az ő nyelvén nekem, míg a közkatonák főzték a tisztek vacsoráját.

Sok csillag díszítette ennek a szovjet tisztnek a vállát, könnyen lehet, nem is ezredes volt, hanem éppen generális. Csupán arra emlékszem, hogy jóságos tekintete volt ennek az embernek, sokszor gondolok reá

azóta is, találgatom, vajon miért vett térdére engem, s két vodka között miről mesélhetett nekem... Talán a saját unokáiról, akik ott maradtak a front mögött, vagy valahol egy kicsiny faluban, mint amilyen mondjuk Annavölgy.

Erről a képről mást nem tudok mondani, csak azt, hogy jó reá nézni, s az is jó, hogy tudom, aki festette, igazi festő volt, s csak úgy, mellékesen volt ezredes...

A cseresznye színe

Valaki váltig állítja, hogy ez a szép hölgy Ács Ferenc felesége volt.

Nincs időm, sem pedig türelmem arra, hogy kikutassam, igazat mond-e ez a valaki, inkább elhiszem neki. Fogalmam sincs, hogy Ács ezt a képet mikor festette. Akkor-e, amikor jó módú kereskedő szülei még éltek, nagy műtermet rendeztek be néki Kolozsváron, vagy

azután, amikor saját erejéből kellett megélnie, s elegáns hölgyek portréját is festette.

Különösképpen az sem hat meg engem, amit Ács Ferencről írnak a szakkönyvek, amelyek szerint Székely Bertalan volt a mestere, Münchenben, majd Hollósy Simon magániskolájában tanult festeni, hogy 1897-től fogva több nyarat töltött a nagybányai festőiskolában, később maga is megalapította a magániskoláját, s hogy 1911-ben ő rendezte Erdélyben az első impresszionista jellegű kiállítást.

Az ilyen életrajzi adatok, s a festő életkörülményeinek valósághű leírása azokra tartozik, akik életüket tették föl arra, hogy festők életét bemutassák, alkotásaikat szakszerűen elemezzék. Én megelégszem ennek a képnek a hangulatával.

Azt szeretem ebben a képben, ahogyan ezt a festő megkomponálta. A biedermeier székre biztonságosan könyöklő, piros ruhás nő, a valósággal leomló fehér, s az a „bányai” háttér számomra a komolyság, s ugyanakkor a könnyedség látványát jelenti. A lángoló, érzéki, bátor, magabiztos piros ruha ezen a képen nem rikít, mert ott van a barna színű szék, s a zöld háttér. Erről a piros színről nem a bikaviadalokon látott vörös posztó jut eszembe, hanem mondjuk a málna, a meggy, vagy az érő cseresznye színe.

Igaz, a bőség, a rejtett bujaság, a polgári élet kellei is ott vannak ezen a képen, de talán csak azért, hogy lássuk be, vannak az életnek elviselhető oldalai is. Énnekem ezt ugyan ritkán sikerül belátnom, borúsabb éghajlathoz vagyok szokva, de azt azért elismerem, hogy arra az oldalra sem árt időnként tekinteni, ahonnan a fény árad mindenfelé.

Itatás

Amikor erre a Bene-képre reá tekintek, egy Kányádi vers jut eszembe. A Nagyküküllő című. Régen írta ezt a verset Kányádi, még ezerkilencszázötvenhatban. Jó kis dátum, maradjon közöttünk. De jó a vers is. Íme:

Nagyküküllő

Nagy a világ! S a földgömbre,
milyen igazságtalanság,
kis folyónkat, a Nagyküküllőt,
bizony, reá sem rajzolták.

Pedig tudjátok meg:
szép szelíd hegyek
öleből,

jószagú fenyők
tövéből
fakad, és úgy foly,
akárcsak egy Neruda-verssor:
szabadon, s mégis mértéket tartva.
Igaz, hajók nem úsznak rajta,
csak jó komáim, a virtuskodó
székely legények
úsztatják benne lovaikat.
De lejjebb
a kendervető-fáták
dojnákat tudnak róla.

S a vén fűzfák lehajló
ágaiba fogózva
vízszagú nyári éjszakákon,
mikor csak a csillagok látják,
benne visongnak, lubickolnak
a kényes-testű szász leánykák.

S a földgömbre
hát nem igazságtalanság?
kis folyónkat, a Nagyküküllőt,
még csak reá sem rajzolták.

Három kicsi, dolgos nép
sorsát egybe mossa,
s mire észrevennétek,
kisebb testvérét kézenfogva,
beletáncolja magát
a Marosba.

1956

Az meglehet, hogy ezek a lovak nem a Nagyküküllő vizét isszák, de ez nem jelent semmit. Ihatnák azt is.

Itthon hiába nyújtózkodott

Friss árverési katalógust nézegetek. Német. Tele van általam soha nem hallott nevekkel. Futólag nézem át, de egyszer szemembe ötlík egy név: Incze Ferenc. Mellette nagyméretű festmény. Nyújtózkodó, égbenező, széttárt karú alak. Ez ő. Milyen érdekes, itthon hiába nyújtózkodott, a kolozsvári festőtársadalom őt sokáig be nem fogadta. Pedig ott volt közöttük, évtizedeken át. Olykor a sétatéren lehetett látni, vagy más festők kiállításain. Szomorúan. Kiállított időnként, de képei szinte visszhangtalanul maradtak. Utoljára talán a Korunk Galériában szerepelt, ahol hagyatékát méltányolták.

Túlságosan új stílust alkotott, a szürrealista, önmagába forduló, tükörbenéző képei láttán pályatársai elfordultak tőle.

Talán megérteni sem próbálta őt senki, soha. Néhányan csak akkor kapták fel a fejüket, amikor 1973-ban, a Francia Képzőművészek Szalonja 300. évfordulójának alkalmából, munkája elismeréseképpen, ezüstéremmel tüntették ki, és a Francia Képzőművészek Társaságának örökös tagjává választották.

Bevallom, én is fölkaptam a fejem most, a német katalógus láttán. Ha nem egyébert, azért, mert az én társágomban is van egy Incze-kép. Ezen is nyújtózkodó alakok láthatók, de ez már nem önarckép, legfőntebb az a kicsiny alak lehet ő, a festő, aki ott van a kép alján, s aki felé mintha démonok hajolnának le. Hogy őt fölemeljék.

Timár János

Korb szimbolikájához jóval nehezebb kulcsot találni, mint a többi neoklasszicista festő munkáihoz. A Ki-nyilatkoztatás készülésétől Genthon csak annyit ír, hogy egy „gyermekkori szorongó vízió testesedett meg benne”. A festőnő életéről, személyiségéről keveset tudunk, a kortársak szerint „Korb Böske, egy szépséges szőke démon és egy nagyon tehetséges művész” volt, „aki férfias viselkedésével magához igézte az Epreskert fiatal művésznövendékeit”.

A családi emlékezésekből kiderül, hogy férje Tímár János övele szakítva, Flóra húgát vette feleségül. A magánéleti kudarc, illetve a festőnőnek a férfikollégák

körében valószínűleg szokatlan, öntudatos magatartása is sokban magyarázatot adhat Korb képeinek ambivalens vonásaira: „Ilyen volt Korb Erzsébet az életben: csupa friss feszült életöröm, legbelül pedig tiszta, csendes szomorúság... lelke mélyén valami el nem mondható világfájdalom szunnyadhatott.”

Mindez azonban csak feltételezés, ugyanis nem tisztázott, hogy a fiatalon meghalt művésznőről szóló amúgy is csekély számú emlékezés mennyire híven tükrözi a valóságot, illetve mennyire az utólag kialakult mítosz része. Korai halálának okát sem ismerjük, de állítólagos morfinizmusa nemcsak ebben játszhatott közre, hanem abban is, ahogy „ünnepi ritmusú víziókban adott testet művészi látomásainak”. Lehet, hogy erre utal Nagy Imre, aki szerint „végül is a rendetlen, kicsapongó élet hamar tönkretette, s belepusztult”.

*

U.i. Timár János egy képét sikerült nemrég fölfedeznem. Olyan 40x40-es kép. Szép, fekete rámában. Sárga színek, hegyoldal, fákkal, jó szemmel megcsinálva. Aláírás jobbra, lent, Timár, 1935. Akkor születtem.

Csángó madonna

A guadalupeai jelenésről szóló első beszámolók szerint Juan Diego, egy közrangú megkeresztelt indián 1531. december 9-én – mindössze egy évtizeddel azután, hogy a spanyolok elfoglalták Tenochtitlánt – találkozott a Szűzzel a Tepeyac dombon. A Szűz nahuatl nyelven azt kérte, azon a helyen építsenek apátságot, de amikor Juan Diego ezt elmondta Juan de Zumárraga püspöknek, az valamilyen csodás jelet kért a történet

igazolására. Ekkor a Szűz azt mondta Juan Diegónak, gyűjtsön virágot a dombról.

Tél volt, amikor nem nyílnak virágok, az indián mégis rózsákat talált és tilmájába gyűjtötte, majd átadta őket a püspöknek. Amikor a rózsák kihullottak a lepelből, a ruhán ottmaradt a Guadalupei Szűz képének lenyomata.

A fenti sorokat a Wikipédiából vettem, mert szépnek találok ezt a téli virágszedést, mely Mexikóvároshoz kötődik, de fordulhattam volna a Bibliához is, vagy a régi és új művészetekhez. Rengeteg adoma, dogma, feltételezés, kinyilatkozás övezi azt a fogalmat, amit röviden szólva Madonna jelenségként tárgyalhatnánk a végtelenségig.

Csángó madonnának neveztem el ezt a festményt, amelynek szerzőjét nem ismerem, csak azt látom ezen a képen, hogy ennek a lánynak az arckifejezése figyelemre méltó. Sok szépséget, nyugalmat áraszt ez az arc, kezeit nézván elképzelem e gyönyörű teremtség hétköznapijait, a csángó hétköznapiakat, amikor ez a lány épp ruhát mos, tereget, vagy kapál a kicsiny kertben, s elképzelem az ünnepeket is, midőn magára ölti a virágokkal hímzett ruháját, s végigmegy a falu főutcáján egy vasárnap délután.

Kár, hogy semmit nem tudok a kép festőjéről. Azzal vigasztalom magam, hogy igazi mester készíthette, ihletett pillanatában, amikor képzeletében virágok nyíltak.

Csikós, csíkos

Csikós Antóniát sokan úgy emlegetik, ő volt az „utolsó nagybányai.” Vannak, akik Krizsán János feleségeként tartják számon. A nevét is különbözőképpen írják. Olykor Csikós, máskor pedig Csíkos. Egy bizonyos: itt van ez a virágcsendélet, az asztalon gyűrött terítő, ami bizony csíkos. Három piros csík van ezen az asztalterítőn. Nekem ezen a képen ez a három piros csík tetszik a legjobban. Ez a három piros csík.

Talán azért, mert jól emlékszem, gyermekkoromban, cséplések idején, ilyen piros csíkok voltak azokon a

házi szóttas zsákokon, amelyekbe a búzát öntötték. Piros csíkos zsákokban tartottuk a gabonát. És persze, piros csíkok voltak a leányok szoknyája szélén is, akár csak a Jeszenyin versben, mert ugye, *„Tánya szép volt, a faluban senki sem volt nála szebb, / Hófehér szoknyája alján piros fodor libegett.”* Azon most ne akadjunk fönn, hogy a csík nem azonos a fodorral, a lényeg az, hogy piros volt a csík is, a fodor is.

Csikós Antóniának az Úr nem engedélyezett még két napot, hogy a századik életévét betöltse. 1887. július 5-én született, 1987 július 3-án távozott.

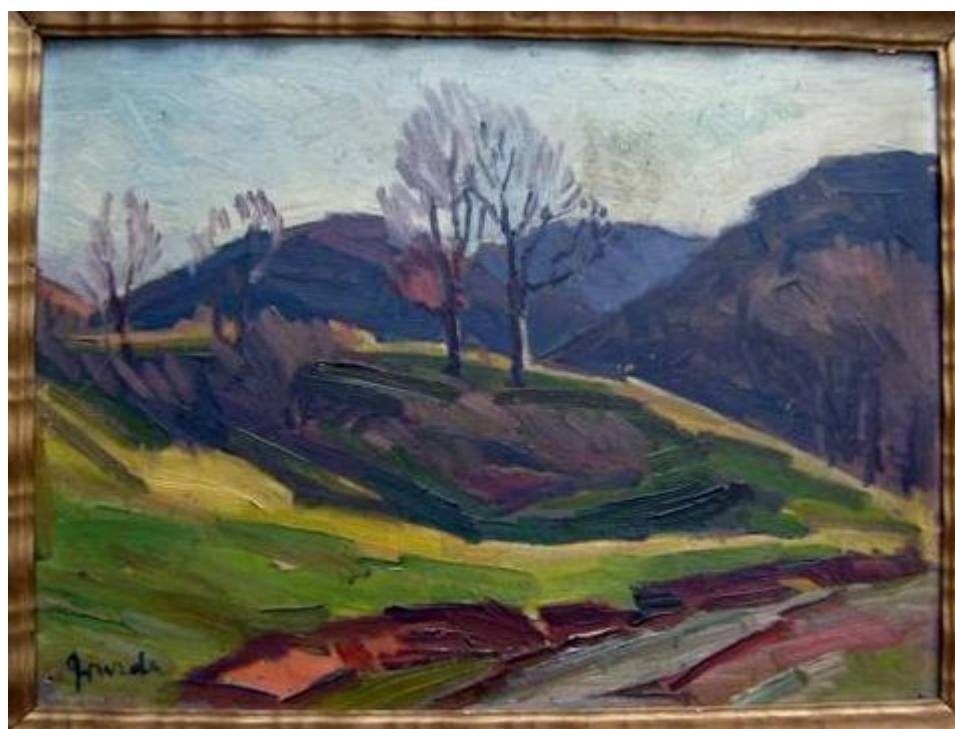
De nem messze.

A virághegyi református-lutheránus temetőben találtak örök nyugovóra: Agricola Lídia, L. Bitay Árpád, Beckhaus Käthe, ifj. Balla József, Balla József, Csikós Antónia, Demian Anastasie, Ember Gyula, Kádár Géza, Thormáné-Kiss Margit, Kováts Ferenc, P. Kováts Géza, Krizsán János, Mikola András, Scheip Károly, Shakirov Sebestyén, Suba Dani, Thorma János, Tóth Sándor, Vida Géza, Weith László, Walter Frigyes és Ziffer Sándor.

Itt jegyzem meg, Nagybányának másik, művészekben „gazdag” temetője is van. A postaréti római katolikus temetőben nyugszik: B. Csizér Lilla, Ferenczyné Fialka Olga, Kászonyi Edgár, Kiss Károly, Málly József, Maticska Jenő, Nagy Oszkár, Olejnik Janka, Pászka Jenő (Pascu Eugen), Réthy Károly, Slevenszky Lajos, Sztelek Norbert, Szémann István és Sziebert Sándor.

Az „utolsó nagybányai” csendéletét úgy tekintem, mint egy virágcsokrot, melyet oda képzelek valamennyi nagybányai festő sírjára. Ezek a kegyeletem virágai.

Féltették

Olvasom a lenti sorokat, nézek egy Gruzda-képet, s nem tudom megállani, hogy ne másoljam ide, amit úgy mellesleg, a „nagybányai fiúról” írtak hajdanán:

1903. Magyar Polgár. Kolozsvár. Szeptember 2. 197 szám.

-i.-y. Képzőművészeti kiállításunk.

... „Rám azt a hatást teszi, hogy talán egy kissé hirtelen, egy-kettőre ütötték össze a kiállítást. Ennek tulajdonítanám, hogy többen nem vettek részt benne. Így például nem látjuk Montbach Emma, Versényi Gábor,

Biasini Mariska képeit, de Széchy Ákosnak, a kiállítás éltető lelkének sem látjuk képeit ... Vannak jóra való festőknek kevés értékű képei. Lehetetlen színek, furcsa sziklás fellegek ... felötlő nem egy helyen a gondolat hiánya. Azért is mondjuk, mert ez általános nyavalyája újabb művészetünknek ... A kiállítás elég gazdag. Vannak benne pasztell-, és szénrajzok, olaj és akvarelle festmények. Van csendélet, tájkép, életkép, genre, arckép, történelmi és bibliai képek ... Telepy 14 képpel jelentkezett, Udvary Ignác egy holdas éji tájképpel. Greguss Imrétől „A szegedi honvédek” és „Rákóczy indulója”. Megjelent az öreg Madarász Viktor is „Vak Bottyán”-jával. Ott van Tölgyessy, Brodszky, Magyar-M., Nádler, Kimnach, Baditz, Bihari, Aggházy. Sándor Béla két szép képe igazán figyelemre méltó „Fürdés után” és „Virrasztás” ... A II-ik terem fürkáját pedig jóformán Jankó János, elhunyt jeles művészünk apró tollrajzai töltik ki. Ám minket legközelebbbről érdekelnek az erdélyi művészek. Peielle Róbert csendélete, tájképei „Szamospart”, „Fellekvári-ház”, „Szamosfalvi zsilip”, „Kálvária templom”, tanulmányai „Dachau asszony”, „Barát”, vagy mély hangulatú, nagyobb stílű művei „Mégis mozog a föld”, „Útra készen” ... Marselek Endre női arcképe, egy virágképe, s eszmei tartalmú „Áhítatosság” című munkáival van jelen. Stein János „Laura” és „Szent Piroska”, Ács Ferenc „Női arc”, „E. Kovács Gyula arcképe”, a „Nagybányai fiú”, Gruzda János tehetséges fiatal festőművész, de mi féltjük. Nem látunk emelkedést tavalyi képeivel szemben, sőt felfogásban, rajzban, színezetben a szecesszió veszélyes lejtőjére tévedett.”

Szóval féltették. A szecesszió veszélyes lejtőjétől féltették, ahová „tévedett”.

Mit lehet ma e sorokhoz hozzátenni? Én nem tudok egyebet, mint ezt a Gruzda képet. Ezt tudom hozzátenni. És talán még annyit, hogy ezeken a „veszélyes lejtőkön” érdemes elidőzni...

Egy szomorú tekintet

„A békeidők Kassájának művészeti életére úgy tekinthetünk, mint a korabeli párizsi utcák művész-forgatagára. S az Óváros utcáit járva képzeletükben ma is megelevenednek az akkori nagy festők, Csordák Lajos, Krón Jenő egymás mellett sétáló, vitatkozó alakjai, vagy Kassa utcáin magányosan baktató Jakoby Gyula körvonalai.”

Amikor a fenti sorokat idéztem egy régi újságból, már-már úgy nézett ki, hogy ebben a hangnemben foly-

tatom, amit Krón Jenő rézkarcáról el szeretnék mondani. Hanem amint leírtam Kassa nevét, éreztem, nem vagyok képes arra, hogy higgadtan, megfontoltan, kellő távolságból közelítsek föltett szándékomhoz.

Eszembe jutottak ugyanis azok a napok, midőn apám kezdetleges, nagy, lúgos akkuval működő rádiójából óránként jöttek a vészes hírek: légiriadó, Kassa, Pécs... stb.

Abba is hagytam az írást, elnéztem ezt a szomorú asszony-arcot, s valami dátum után kutattam rajta, mikor is készülhetett ez a kép, de csak ennyit találtam: „Eredeti rézkarc, Krón Jenő.”

Napok múltán a Helikon friss számában Jancsik Pál alábbi versét olvasom:

Képkeret

A képkeret határolja a képeket.
Határánál megáll a képzelet.
Mi volna a képekkel nélküled,
ha semmi nem jelölné végüket?

Nagy igazság van ebben a csinos, szép kis versben, nagy igazság. De mit tehet az ember, ha egy képnek a kerete maga a század, az a kor, amelynek határánál nem tud megállani a képzeletünk? Mit tehet az ember, ha a századokon átcsap például a szomorúság, amikor riadt tekinteteket látunk, olyanokat, mint amilyen erről a rémült asszony-arcról sugárzik felénk? Olyankor mit tehetünk?

Ennek a rézkarcnak gyönyörű kerete van. Méltóképpen jelöli a kép határait. Úgy látom mégis: a szomorúság határait az emberiség nem képes végérvényesen megjelölni...

Vasárnap

Mondjuk, szeptember. Vasárnap. Délután. Öt óra. Csönd. Itt nem hallja senki. A titok titok marad. Legalábbis holnapig. Az úgy volt... Ezt nem hittem volna. Mástól is hallottam... Kitől? Hagyjuk, szóval hallottam. Egyszer majd megmondom. Nem ez a... De. Pont ő. Mit gondolsz, miért... Szóval úgy... Úgy. Úgy bizony. Nem is sejtetted? De, sejtettem. Látszik rajta... Messziről látszik... Jó szemed van...

Ez így megy, míg elfogy a kávé és elfogynak a pletykák. Mondjuk, szeptember. Vasárnap. Délután. Öt óra. Csönd. Kint, a verandán méhek zümmögik körül a szőlőfürtöket. Méhek és darazsak. Parókiás hangulat.

Biedermeier kisváros, nyugalom, néha egy kocogó fiáker. Holnap is nap lesz. Békeidő van. A szekrényben sorakoznak a színes nyakkendők, a polcon a lakkcipők. A molyok is megunták a rágást. A falakon képek. Nagy, nehéz keretekben. Ősök, rokonok, távoli tájak, idegen égbolt, idegen fák, idegen patakok, hegyek, madarak, vágyakozás. Valami más után. A messziség után. Oda, hol más a széljárás, a divat. Más a muzsika, másak az esték és az éjszakák. Ahol nem ismerik az embert, ahol nincsenek pletykák.

Legalább egy hétre. Kettőre. Békeidő van. Mondjuk, szeptember. Vasárnap. Délután. Öt óra. Csak ez a csönd ne lenne. Ez az egyhangúság. Ez a veranda a méhekkal és darazsakkal. Ez a biedermeier város. Ez a kocogó fiáker. Ez a sok, színes nyakkendő a szekrényben, azok a lakkcipők...

Ki festette ezt a képet? Nem tudom.

Nem is érdekel...

Csavargó

Kasznár Ring Jenő képe Villon sorait juttatja eszembe: *„Tanultam volna, ó Egek, Ifjúságom bolond korában, Ízlett volna a becsület, Volna most házam, puha ágyam! De én? Az iskola megett Csavarogtam, bitang fiú...”* – olvashatjuk évekkel később íródott sorait a Nagy Testamentumban.

Sok Kasznár-festményen látni csavargókat. Ezek általában vagy cigarettáznak, vagy szivaroznak. Úgy látszik, Bécsben és Münchenben összehozta őt a sors a csavar-

gókkal. Főként az „úri” csavargókkal hozta őt össze a sors, olyanokkal, akik nem felejtettek el nyakkendőt kötni, vagy valami sálát vetni a nyakukba, mielőtt ki-lépnének az utcára. Csavarogni, persze. A bohém-élet mindig is vonzotta a legtöbb festőt, még Mednyánszki bárót is vonzotta, legalábbis annyira, hogy néhányat megfestett közülük. Persze, ezek az „úri” csavargók inkább kalandos természetű emberek voltak, nem ki-mondottan hajléktalanok, mint amilyeneket manapság látni a világ nagyvárosaiban. Mindegy, mely nagyváros-ba megyünk, ott látni őket kéregetvén, ingyen-kosztért sorba állva.

Kasznár szerette a csavargókat. De festett ő szép csendéleteket, virágokkal tele aranyozott vázákat, festett faluszéleket is, de a legjobb képei a csavargók-ról készültek. Ezt tapasztaltam.

Én is kedvelem a csavargókat. Ifjúságom néhány éve jut eszembe róluk, amikor nem kellett örökösen sietni valahová, amikor kedvemre bámészkodhattam ott, ahol épp jártam. Csak úgy, menni a menésért, az volt a szép. Ahogy a költő írja: „Álmos bakterek igazítanak el az állomásokon”. Az volt a szép...

Velence

Ha nem jártam volna Velencében, most tapsikolnék e kép láttán, mondván csak úgy, magamban, Istenem, milyen szép lehet ez a város: Dodge palota, Sóhajok hídja, gondolák, melyek csak úgy ringanak a vízen, míg egymást nézik a szerelmesek, mediterrán éghajlat, mohák szaga a szélben, jó lenne bejárni a híres tereket, a galériákat, múzeumokat, megállni a Dózse palota előtt, emlékezni Piavéra, s a Pó folyóra, végig ringatózni a Canale Grandén egy piciny csónakon, de már jártam itt, a lagúnák városában, üres zsebbel álltam egy pizza-illatú vendéglő előtt és Babits sorai jutottak eszembe, midőn Zrinyire emlékezik:

*„Szent Márk dicső terén, melyet mélán tapostam,
valaha réges-rég egy másik bús magyar,
méltóbb költő mint én, és hős mint senki mostan,
tiport hatalmasan, ki tudta mit akar!
Ki tudta mit akar s nem tudta, hogy a rosszban
Fogyhatlan a világ s nem tudta, hogy hamar
ide vágy vissza a földről, hol bármi sorsban
élni és halni kell; mely ápol s eltakar”.*

(Részlet, 1908)

Sok minden jutott eszembe nékem ott állván, könyv-címeket idéztem föl, például Utas és holdvilág (Szerb Antal), Halál Velencében (Thomas Mann), Lagúnák (Passuth László), megtölthetném ezt a papírt csupán azon írók neveivel, akik Velencét nem hagyták ki műveikből, de nem töltöm meg, s azt sem sorolom föl, hány derék művész festette meg e várost, annak palotáit, tereit és vízből való „útjait”, a hidakról nem is beszélve.

Itt ez a festmény. Aláírás: Szabó L. Lexikonok csupán csak pár sort írnak róla.

Néhány évvel ezelőtt láttam egy árverési katalógusban hasonló festményt, ezzel az aláírással. Azóta semmit nem hallottam róla, más munkáját nem láttam.

Gyergyó

Karácsony János festette ezt a képet, bizonyára Gyergyóban valahol, én ezeket a színeket ott láttam, amint fölértem a Bucsin-tetőre, s tovább, mondhatni mindenfelé az itteni hegyek oldalában. Szerettem itt járni sárguló, pirosuló őszi napokon, levélhulláskor, napfényben és zivatarok idején, szerettem erre járni télen is, a zúzmarás, havas fenyők közt kanyargó úton, de ősszel különös volt mindig a látvány, ezernyi színben mondhatni villámlott a táj, a színek valósággal elkápráztattak.

Úgy látszik, a mi festőnket is ez fogta meg és tartotta itt élete végéig, a színek, lám, ezen a képen is azt festette meg, a színeket.

Ha jól megnézem ezt a festményt, a háttérben valami alakokat is lehet látni, szénás szekeret, ezt-azt, de azokat a művész elnagyolta, csak odavetette őket, a színek fogták meg őt, a viharos színek, a cikázó fények égen-földön, mindenütt. Csupa líra ez a kép, csupa vers. Meghatódottság nélkül nem is tudok elmenni e kép mellett, látványa valami fennkölt érzéssel tölt el, ebben a szürkére sikeredett világban.

Hajnalodik

Eső esett az éjjel, fénylik az utca az ódon házak között.
Kolozsvár. Valamikor egy hajnalon.

Senki nem kíséri haza a prímást, egyedül ballag, hóna
alatt a hegedűvel, ázott a kalapja, ruhája, vizesek a
házfalak is, talán a bor is vizes volt, amit adtak néki,
akik azt húzatták, hogy szép asszonynak hókeblére...

Senki nem kíséri el a virradatban, talán csupán azok a megszokott melódiák, amiket százszor eljátszott már a kopott hegedűn. Talán csak azok. Azok kísérik el. S a csönd a kihalt utcán, amibe a nagy dínomdánom után belecsöppent.

Hajnalodik. Csatakos hajnal, de legalább jó a levegő, annyi cigarettafüst után.

Megszokta ő már ezeket a hajnalokat. Meg is unta talán a sok jókedvű embert, a mulatós fajtát, a pénzdobáló, rekedtre nótázó társaságot.

Lehet, ezt festette meg Mohi Sándor, ezt látom ezen a képen. Lehet.

Sok mindent meg lehet festeni, sok szép és rút tájat, vidéket, de az ember legbensőbb érzelmeit nem könnyű megfesteni. Mit is beszélek... Semmit sem könnyű megfesteni. Jól. Semmit. Egy síró, elkeseredett arc önmagáért beszél: a bánatot bele lehet komponálni egy arc kifejezésbe.

Mohi egy primás magányát, sorsát, egész életmódját úgy festette meg, hogy ebbe az eső utáni környezetbe helyezte. A kihalt, vizes utca környezetébe. Ódon falak közé. Ez is egy módja a művészi kifejezésnek.

Nem látom az ember arcát. De mindent megtudok, vagy elképzelek róla a tartásáról, a környezetéről, arról a hangulatról, melyben a festő érdemesnek tartotta őt megmutatni.

Én kedvelem ezt a látásmódot. A Mohi Sándorét. Mert nem magyaráz, nem locsog, nem kiabál. Képzeletemre bízza az élet egy részletét, amelyet ő fontosnak tartott fölmutatni.

Francois

Eléggé kalandos utat tett meg Gáall Ferenc térben és időben, sőt, a saját művészetén belül is.

Két ízben rugaszkodott neki, hogy „nagybányai festő” legyen belőle, 1928-ban és 1929-ben Felsőbányán, majd Nagybányán festette képeit, aztán elcsábította őt Róma és Párizs. Annyira elcsábította, főleg Párizs, hogy 1944 végén végleg odaköltözött. És lett belőle Párizsban impresszionista festő.

És Ferenc helyett lett belőle Francois. Bizonyára kedvelték őt a fény városában, mert a Société des Artistes

Independants tagjai közé választotta. Sőt! Annak elnöke is lett. Nem Ferenc, hanem Francois.

Francia barátom egy képét elvitte Párizsba, s megmutatta Gáll Ferenc ott élő leányának, aki reá nézett és könnyedén azt mondta, ezt nem az ő apja festette. Más a stílusa. Azzal a francia barátom hazahozta a képet.

Szerencsére.

Sokat törtem a fejem, miért nem ismerte el a festő leánya ezt a képet apja alkotásaként? Talán azért, mert Gáll Ferenc leánya nem ismerhette apja valamennyi festményét, amelyeket még itthon, Erdélyben festett. És bizony azok szétszóródtak.

Láttam néhány impresszionista képét is Francois Gállnak. Bevallom, tetszenek nékem azok a képek. De ezek a szétszóródott Gáll Ferenc képek is tetszenek nékem, bár szomorúbb hangulatúak, sötétebb tónusúak.

Lehet, épp ezért tetszenek.

És még azért, hogy itt festette őket. Legalábbis abban az időben, amikor még nem volt francia állampolgár. Amikor még járta a világot, amikor megállt valahol keleten egy omladozó falú templom előtt, s elővette ecseteit.

Persze, tudom: Párizsban sem azzal kezdte a festést, hogy kereste a vidámság hangulatait. Mert amikor megfestette a kenyérért sorban állókat, az a kép sem sugárzott vidámságot. A háborús idők nyomorúságát sugározta.

Ezért a festményéért figyeltek föl reá legelőször a francia szakmabeliek. S a párizsi közönség. Ezért fogadták el oly könnyedén a mi Ferencünket, aki Francois néven is megmaradt annak, ami ő valójában: jó festő.

Arab

Épp arab közmondásokat olvasok, az egyik szerint az arab ember értelme ott van a szemében.

Itt van előttem egy arab férfi portréja. Nem lehet kitalálni, értelmes ember-e, vagy nem, mert nem látszik a szeme. Lesütött fejű arab férfit festett meg Csorna Károly, nem sokat törődött festés közben az arab közmondásokkal. Azzal sem törődött, hogy aláírja művét, holott az megérdemelné a művész szignóját.

Többen megkérdezték, ki festette ezt a képet. Mondtam, hogy ki. Nincs aláírva, mondták. Nem baj, mondtam, ő festette, Csorna Károly. Honnan tudja, kérdezték. Utánanéztem, mondtam. Hát meséljem el az éjszakáimat? Ő festette és kész. Még azt is mondtam olykor, ha beszédesebb kedvemben voltam, meg lehet nézni a könyvekben, azokban, amelyekben festőkről van szó.

Megnéztem én is: Kunszentmiklóson született, pont a kiegyezés évében, 1867-ben. Lotz Károly tanítványa volt. Münchenben folytatott tanulmányokat, majd 1906-ban Egyiptomba ment, ahol az arab világról szerzett benyomásairól, a tájról, az emberekről, az ottani életformáról festett képeket.

Az asztalomon pedig, ahol e sorokat írom, gyönyörű, piros kötésben ott látható Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és képen című 21 kötetes sorozat, mely most csupán azért érdekes, mert benne sok szép Cserna Károly illusztráció található. Vannak óráim, amikor ezeket az illusztrációkat nézegetem.

De vegyük most elő az arab férfi portréját: szépen megfestette Cserna Károly a szegett fejű, gondjaiba merülő férfit, akinek ha a szeme nem is látszik jól, szelíd, mélázó a tekintete. Hanem ennek a festménynek van egy hibája. Nem is a festménynek, hanem a festéknek van hibája, mert az idők viszontagságai miatt sok helyen lepattogzott róla az olajfesték. Olyan ez a kép, mintha valaki gépfegyverrel belé eresztett volna egy sorozatot.

Jelképesnek is fel tudom fogni ezt a látványt: olyan időket élünk, amikor bizony könnyen emelnek fegyvert egy arabra, ha gyanúsak találják. Vagy csupán azért, mert arab. Vagy azért, mert épp nem jó helyen tartózkodik. Ott, ahol egy arabnak nincs keresnivalója.

Nem folytatom, nem a világ állásáról akartam szólni, hanem csupán erről a képről. Erről a mélázó arabról, akinek bár szeme jól nem látható, annyi igen, hogy hitvány ember nem lehetett. Ezt talán maga a festő is észrevette. Ezért is festette meg. Maradjunk ennyiben.

Kényszer

Sokszor vitáztunk Maszelka Jánossal Székelyudvarhelyen, lakásán, „a kultúrban”, kocsmában, ahol épp összejöttünk. Ezen a gyönyörű pasztell-képen is vitáztunk. Mondtam néki, te, János, miféle fák ezek? Ilyenek Udvarhelyen nincsenek. Szép fenyőid vannak, igazi, „idevalósi” hegyoldalaid, minden igazi, amit festettél ezidáig, most pedig itt vannak ezek a megtört-törzsű fák, ilyenek csak némely más, messzi országokban vannak, lehet, még ott is csak a művészi képzeletben... Volt érvem elég, hisz jól ismerem e tájat, mondtam a magamét, azt, hogy ő is valami furcsa útra tévedt, ami nem azért kifogásolható, hogy furcsa, hogy más, hanem azért, mert nem az ő útja. Nem az, amit megszerettünk.

Emlékszem, ő csak legyintett, mondván, hát nem látod, hogy ezek a fák nem a Hargitán nőttek? Ezek itt vannak most is a Küküllő oldalában, a suvadásos mart szélén állanak, amikor már-már bedőlnének a vízbe, mert megcsúszott alattuk a talaj, az anyaföld. Akkor ők fogják magukat és hirtelen más irányba nőnek.

Hogy el ne dőljenek, bele ne omoljanak a Küküllő vizébe, el ne sodorja őket az ár. A kényszer vitte rá őket arra, hogy ilyenek legyenek.

A kényszer.

Hát én éppen a kényszerűséget festettem meg, nem a tájat, hát ezt nem látod?

Mondtam, látom, János, látom a kényszerűséget, amit megfestettél, amint mondtad, de mi van a színekkel? Mert ilyen színek sincsenek ezen a tájon, János...

Nézd meg a kéket, a zöldet, a sárgát, azok vannak, s igaziak. Csak a piros, az más. Ilyen piros fák csakugyan nincsenek. De én úgy éreztem, lázasak ezek a fák. Égnek a láztól, az izgalomtól, hogy meg tudnak-e maradni ebben a nagy omlásban, ebben a partszakadásban... Mert abban vannak, omlásban és partszakadásban. Kicsúszhat minden pillanatban a talaj a gyökeikről, vagy azokkal együtt. A sorsunk van benne ebben a nemlétező pirosban, ebben az örökösen lázas állapotban, a sorsunk van benne. Én legalábbis ezt akartam megfesteni. Hogy ez sikerült-e nekem, azt döntse el más. Döntse el a nézője, ha akad.

Most, utólag, amint a gyönyörű pasztell-képet nézem, bevallom nem vitáznék a festőjével. Amit meg akart festeni, azt meg is festette.

Siklódy

Tessék csak megállani egy pillanatra e tájkép előtt. Szíveskedjék elmerülni a csönd birodalmában, hol nem látni traktort, emelődarut, még madár sincs az égen, csupán a kicsiny, szerény házak állnak megszeppelve a hegy aljában, tessék csak arra gondolni, milyen kevés az érintetlen táj, milyen ritka, s egyre ritkább az a hely, ahol az ember még elmerenghet, magába tekinthet a természet színeinek harmóniájában, ahol nem zavarják meg képzeletét cikázó formák, harsogások, s az idő úgy telik, oly természetesen, mintha az ember is örökkévaló lenne a nagy nyugalomban, tessék csak megállani Siklódy Tibor festménye előtt, s fölidézni Dsida Jenő egyik szép versének néhány sorát:

*„Egy őszi délutánon,
amikor nem is hinnéd,
egy őszi délutánon
meglásd, megszököm innét,
szűk szobámból nem a
város felé megyek be,
hanem ki, a szabad
és távoli hegyekbe.*

*Ott is maradok aztán.
Eltévedek a sok
fa sárga sűrűjében,
medvék és farkasok
hevernek lábaimhoz
s így leszek remete,
ki szirmon számolom:
az Isten szeret-e?”*

Rongyos madár

Jó élete volt az én egyetlen testvéremnek, Károlynak. És ha most, ebben a nyakatekert világban valaki megkérdezné tőle, hogy vagy, Károly, azt felelné, jól, a bajokat leszámítva nagyon jól vagyok. Persze, hogy azt válaszolná. Mert csakugyan jól van Károly. Elérte, amit el akart érni ebben az életben: művész lett belőle.

Büszke is vagyok rá. Hogyisne lennék, ha arra gondolok, nekem is van valamennyi részem az ő életének alakulásában? Azt mondom, valamennyi, mert a fönny-maradó rész a történelmet, s a véletleneket illeti meg.

Ami az én érdemem, az az, hogy tizenhat évvel hamarabb jöttem a világra, mint ő. És mondhatnám azt is,

én neveltem Károlyt, én jelöltem ki az útját, s amint látom, jól neveltem őt és jól jelöltem ki az útját.

A történelem érdeme, hogy Károlynak kedvező irányba fordította szekerének rúdját. Olyan társadalmi rendszer ütött be hozzánk, mely elvette minden földünket, erdőnket, nem kellett az én egyetlen testvéremnek mezőre járni, mint nekem, szántani, vetni, kaszálni, állatok tartásával kínlódni. Kedvére játszodozhatott patakunk partján a lármás gyermekek között, foghatott halat, sárgahasú békát, színes pillangót, csodálhatta a fákon röpdöső énekes madarakat.

A véletlenek érdeme, hogy korán fölfedeztem Károlyban a képzőművészet iránti érzékenységét, hogy ne használjak olyan erős kifejezést, mint amilyen a tehetség.

Egyszer azt vettük észre, hogy a házunk megtelt énekes madarakkal. Nem igazi, hanem festett madarak lepték el a falainkat. Apánk keretet csinált a képeknek és vasárnaponként gyönyörködtünk Károly munkáiban. De nem csak gyönyörködtünk, bele is szóltunk. Volt, aki azt mondta, igen sok ág van festve a fákra, volt, aki kifogásolta a parti kövek formáját, színét, a lombok feltjait, vagy a táj beosztását. Egy biztos: anyánk volt a legkritikusabb megfigyelő. Azt is mondta, régebben szebb fákat festettek, kékebb eget és fényesebben ragyogó napot. Ezek a képek igen egyszerű képek, talán még annál is egyszerűbbek és közönségesebbek, mint amit a valóságban lehet látni.

Egy napon érdekes festmény jelent meg a falon. Régi petróleumlámpa, s egy rongyos madár volt ezen a képen, néhány hosszúra nyújtózkodó faág, egyéb semmi.

Vendégünk jött Amerikából. Meg is mondom, hogy ki: Böjtös László, Clevelandből.

Azt mondta Böjtös László, hogy ez a madár neki nagyon tetszik és szívesen föltenné otthon a falára. Károly azonnal be is csomagolta. És elszállt ez a madár Amerikába.

Hónapok múltán mondom Károlynak, nem festenél még egy olyan rongyos madarat? Hogy maradjon itthon is egy rongyos madár?

Festett. De az rongyosnak rongyos volt, de más! Egészen más. És festett még madarat bőségesen. De olyant, mint az a régi, többé soha nem tudott festeni.

Aki megette saját csendéleteit

A nyolcvanas években lehetett, egy napon a főtéren járván, egyszer csak hallom a nevem, jó messziről jött a hang, de fölismertem Szécsi András szólítását, jól elnyújtva kiáltott utánam, Friciii! Megálltam, kezet ráztunk, azt mondja, két hete kereslek öregem, szerencse, hogy véletlenül találkoztunk, kérdem, mi baj van András? Semmi baj nincs, öregem, semmi, fizess egy flekkent...

Úgy is történt, s még úgyabbul, mert a flekken mellé ital is kellett, s amikor dolgunkat így bevégeztük, s következett volna a búcsúzási kézfogás, nekem szögezte a kérdést: – Hát nem jössz fel hozzám, hogy legalább

az újabb képeimet megnézd, hát nem akarod azokat látni, öregem...?

Akartam, hát felmentem. Nézegettem a legújabb képeit, rengeteg fenyőfát festett akkoriban, meg is jegyeztem, ezek a fák szinte egytől egyig viharban vannak, András, hát a mi tájainkon örökösen fúj a szél...?

Fúj hát, a szél az fúj errefelé, maholnap elvisz engem is, beteg vagyok, Frici, beteg.

Aztán barátok jöttek, közös, jó barátok, András elmondja nekik, hogy mi jól beflekkeneztünk, s még italunk is van...

Hanem a barátainkkal együtt jött valaki más is, aki finoman megjegyezte, szívesen inna velünk, de rozoga a gyomra, éhes és így megártana neki az ital.

– Menj át, s vegyél a kamrából valami ételt, hogy ihass, mondta András. Az ember ment is, de hamar visszatért a másik szobából, üres kézzel jött, s halkán szólott, hogy ő nem találja a kamrát...

– A kamra? Hát te nem tudod, hol van a kamrá? Akkor te még nem jártál nálam! A kamrá ott van a két ablak között. A belsőt kinyitod, s ott a kamra! Menj, hátha találsz valamit...

Szomorú hangulatú képeket festett akkor már Szécsi Bandi. Ezért is szerettem a képeit. A szomorú hangulatukért.

Széthullott család, betegség, nyomorúság. Hát lehet ilyen helyzetben vidámságot festeni?

Sütő Andrást is megérintették Szécsi borús festményei. Így ír:

„Konok és keserű-szemű festőként ismertem meg a marosvásárhelyi Szécsi Andrást. Valamikor nyomorúságos albérleti szobája előtt, földszint alatti szinte, amidőn a fények és a kerti madarak idillikus színekben surrogtak, s verték ki valósággal kezéből az ecsetet, csendéletének tárgyául kopott kacatokat választott: talán épp egy törlőrongyot, seprűmaradványt.

Meg is mosolyogtam akkor ezt a szürkeség-űző derűt kerülgető indulatát. „No persze! – évődtem vele. – Így jár az, aki megeszi saját csendéleteit: a szalonnát, vereshagymát, a foglyot, a fácánt.” Valahogy így vágott vissza: „Ne tetézzük a jólét bűneit azzal, hogy még meg is festjük!”

Bizony, nem sok csendéletet festett ez idő tájt Szécsi András. Cifra karimájú majolika tálakat narancssal, banánnal, fügével.

Festett viharvert fenyőket, omló hegyoldalakat, roskadó kerítéseket. És festett elképzelt emberi melegséget, amiben a valóságban nem nagyon volt része. Voltaképpen nem is ismerte igazán, milyen az emberi melegség. Íme, ezen a képen is azt látni: a távoli hegyek, s a közeli leomló oldalak közé odafestett valami kicsiny reményt. Meleg színekkel töltötte meg a ridegséget, maréknyi boldogságot képzelt oda a természeti kopárságba, mert ugye, reménykedni azért kellett...

Lopni való

„Ha jól belegondolok, történetünk nem más, mint fázásaink századokon végigvonuló, nemzedékeket cidriztető sorozata, halálfélelmünk legyőzése; amikor tűzifát, karácsonyfát, szárazságot, rőzsét lopunk családuknak, gyermekeinknek, unokáinknak. A magunkéból”.

Böloni Domokostól idéztem ezt a két mondatot. Nem csak azért idéztem, mert éppen fáztam, s úgy gondoltam, hátha egy kicsit fölmelegít, főleg a második mondat. Mert az előtte lévő mondatot jól fölhevítette, mondhatnám úgy is, földobta egy kanyarulattal. Szóval a magunkéból.

Mert mi onnan szoktunk lopni csakugyan, a magunkéból. Először is azért szoktunk onnan lopni, mert onnan könnyebb. Tudjuk, mi, hol van, aztán azért is, mert nem tartjuk szégyellnivalónak.

Sorsunknak eme furcsa állapotán tűnődtem éppen, midőn a Bolyai-téren megszólít engem Bálint Károly. A szobrász. Ha valaki esetleg nem tudná. Röstellem is odaírni, hogy a szobrász, mert úgy gondolom, ennyit minden valamirevaló ember tud Marosvásárhelyen.

Na, de ne legyen az ember kicsinyes, vegye tekintetbe, hogy vannak itt azért olyanok is, akik esetleg nem tudják. Ne rekesszük ki őket, ahogyan manapság mondani szokás.

Szóval megszólít engem Bálint Károly, azt mondja, nézzek be hozzá néhány percre, nem árt, ha látom, miképpen készül egy szobor.

A műteremben erősebb hideg fogadott, mint amilyen kint volt.

Meg is jegyeztem azonnal, te, Károly, én már tudom, miképpen készül egy szobor. Hideg kell hozzá. Az a hideg, amit kintről szereztél be, amikor odakint még nagy hideg volt. Az ember onnan lopja a hideget, ahol van...

Bálint Károly azért elővette a vésőt és a kalapácsot, kopogtatni kezdte a szép, fiatal leány márvány szobrát, hogy lássam, egyéb is kell a szoborfaragáshoz, a hideg nem elég. Azt mondja közben, aki dolgozik, nem fázik. Ezzel a hideg-ügyet le is zártuk. Mondom, te, Károly, szép ez a leányzó, eredetiben hol lehetne reá találni, olyan csodálatos vonásai vannak...

Azt feleli, a fejére mutatva: innen loptam né, a fejemből, ott vannak a formák...

Helyben vagyunk, mondom, ugye, hogy onnan lop az ember, ahonnan tud. Legfőképpen önmagunktól lopunk. Ha van mit.

Ahogy elnéztem ezt a szép, márványból faragott leányt, arra gondoltam, milyen jó, ha még van lopni valónk... Magunktól...

Utóirat,
avagy A boldog szobrász

Jön ez a Bálint Károly a hideg, szeles időben, jön ez a szobrász, füléig ér a szája, s mondja, milyen boldog ma ő, mert levették a hálóról, a Káféról azt a cikket, amit róla facsarintottam, hát az jól meg van facsarintva. Mondom, az rég volt, egy éve már talán, hogy írtam, nem baj, mondja, most ért el hozzája, s attól olyan boldog ő ebben a hideg, szeles időben, szóval, az meg van jól facsarintva, az a címe, hogy Lopni való, hát az, tudd meg, az egész művészet lopni való, úgy, ahogyan van.

A szerzőről:

Elekes Ferenc a székelyföldi Siménfalván (Comuna Simonești) született, az egykori Udvarhely megyében, jelenleg Marosvásárhelyen él. Középiskoláit a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumban végezte. 1959-ben végzett a Babeş-Bolyai egyetem orosz szakán. Sok éven át az Ifjúmunkás, majd az Új Élet belső munkatársa. Első verseit az Igaz Szó közölte 1958-ban. Publicisztikai munkássága mindenek előtt stiláris, írói megformáltság tekintetében jelentős. Az utóbbi évtizedekben ritkán közölt.

Munkái: *Városi veréb*, versek, Forrás-sorozat, Irodalmi Könyvkiadó Bukarest, 1966; *Jómag Jani találománya*, gyerekversek, Ion Creanga Kiadó Bukarest., 1976; *Amikor bekapcsolom a madarakat*, kispublicisztika, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1977; *Jöttem, hogy lássalak*. Versek. MEK, 2009; *Elrajzolt angyalok*. Böződi napjaim. Kisregény. MEK, 2009; *Egy tekintet éghajlata*. Kisregény. MEK, 2010; *Az eltérített felvonó*. Kisregény. MEK, 2010; *Gocsovszkyné (Hangyák útja)*. Kisregény. MEK, 2011; *A fekete ruhás hölgy finom ujjai*. Elbeszélés. MEK, 2011; *Isteni szemmérték*. MEK, 2011.